

Visita als espais de la batalla de l'Ebre

la terra alta. maig de 2007

MARGARIDA COLOMER / *Historiadora*

El Centre d'Estudis Argentonins va organitzar una visita als Espais de la Batalla de l'Ebre com a cloenda de la tardor literària d'enguany. El novembre visitarem la Maternitat d'Elna i el lloc on hi havia hagut el camp de refugiats d'Argelers. En aquesta visita un grup de gent ens animaren a organitzar la sortida als Espais de la Batalla de l'Ebre i aquí estem.

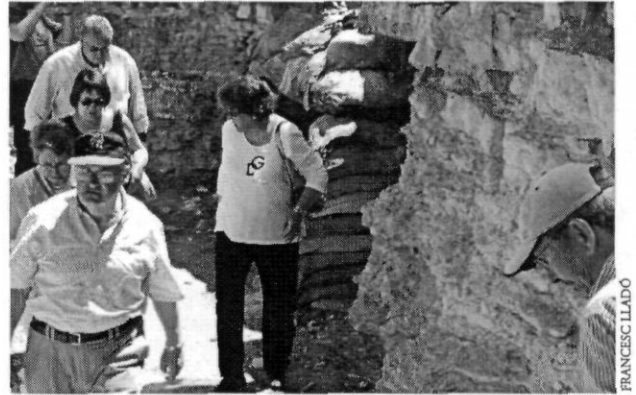
Un dia esplèndid de primavera, un grup de 33 persones sortia amb un autocar cap a la zona de la Terra Alta. Érem gent d'Argentona i de Mataró i també una persona de Granollers. La majoria de nosaltres veníem perquè estàvem interessats pel tema de la guerra, altres hi anaven en record d'algun familiar.

La Batalla de l'Ebre va ser un dels episodis més importants de la Guerra Civil. Va representar l'enfrontament entre les millors unitats militars dels dos exèrcits: l'exèrcit republicà i l'exèrcit franquista; aquest últim, enviat a la Terra Alta per repel·lir l'ofensiva republicana. Aquesta batalla es desenvolupà en un territori entre el riu Matarranya al nord, el Canaletes al sud i el riu Ebre a l'est, arribant a les poblacions de la Pobla de Massaluca, Vilalba dels Arcs i Gandesa per l'oest. Afectà directament sis poblacions de la Terra Alta: Corbera d'Ebre, Gandesa, Vilalba dels Arcs, la Pobla de Massaluca, la Fatarella i Pinell de Brai. I sis de la Ribera d'Ebre: Ribarroja, Flix, Ascó, Móra d'Ebre, Benissanet i Miravet.

La batalla va començar el 25 de juliol de 1938 i va acabar a mit-

jan de novembre del mateix any. Fou ideada pel cap d'Estat Major republicà, Vicente Rojo, d'acord amb el president del Govern i ministre de defensa Juan Negrín. Les causes principals van ser: aturar l'ofensiva franquista sobre València, optimitzar els recursos de Catalunya i reforçar la República i el prestigi militar de l'executiu. La República tractava de demostrar que encara estava viva i que la guerra no estava decidida. El govern intentà aconseguir el suport de la Societat de Nacions per acabar amb la política de la "No intervenció". El 18 d'agost de 1938, mentre l'exèrcit resistia a l'Ebre, Juan Negrín intentà la darrera maniobra per involucrar París i Londres en la recerca d'una solució equitativa per a la guerra. A nivell internacional la situació era complicada. A finals de setembre de 1938 es va signar el Pacte de Munic, i aquest pacte, entre altres coses, significà l'esclafament de la República Espanyola. Per tant, tots els esforços militars i l'heroïcitat de l'Exèrcit de l'Ebre al camp de batalla no tingué compensació diplomàtica.

Els protagonistes de la tragèdia van ser militars joves que, en la gran majoria, no superaven els 30 anys. Els més joves foren els republicans, els de la Quinta del Biberó, eren quasi nens d'entre 17 i 18 anys. La majoria hi va morir. Segons l'historiador Gabriel Cardona les forces republicanes van patir 70.000 baixes, de les quals 20.000 corresponen a morts i la resta a ferits i presoners. Els franquistes van tenir 60.000 baixes en total, de les quals hi va haver:

FRANCESC LLADO

10.000 morts, 5.000 presoners i la resta van ser ferits. El final d'aquesta batalla va determinar la caiguda de Catalunya i, posteriorment, l'enfonsament de la resta del front republicà.

Nosaltres visitarem els espais museístics a l'aire lliure que hi ha entre Corbera, la Fatarella, Vilalba dels Arcs i Pinell de Brai. El recorregut pel territori d'aquests espais enclou un conjunt de centres d'interès històric i centres d'interpretació situats a la comarca de la Terra Alta, on van tenir lloc els principals esdeveniments dels 115 dies que van durar els combats, que convertiren aquesta batalla en la més dura, sagnant i decisiva de tota la guerra.

Començarem la visita pel poble vell de Corbera d'Ebre, on ens esperava la nostra guia, Messi Cabús. Corbera descansa al cim d'un turó a 337 metres d'alçada. Una munió de cases en ruïna donen constància d'allò que fins al 1938 va ser aquest poble. Les ruïnes abandonades esdevingueren el símbol d'un poble que fou víctima de nombrosos bombardeigs. Des del mirador, vam poder contemplar les abruptes muntanyes de la

Espais de la batalla de l'Ebre: trinxeres i refugis

serra de Pàndols i de Cavalls, on es van disputar els combats més decisius. Caminàrem pels carrers i observàrem les cases en ruïna. En el recorregut contemplàrem 28 escultures en forma de lletra i texts literaris que artistes i escriptors han fet com a monument universal a la Pau, és el testimoniatge del món de l'art a la negació de les guerres. El poble vell de Corbera és un dels testimonis més cruents d'aquests 115 dies. Ens vam fer una fotografia de grup al peu del que havia estat l'escola del poble, i una altra amb el rerefons de l'església de sant Pere.

Després la nostra guia, la Messi Cabús, ens va portar a la zona del Memorial de Sant Bartomeu de les Camposines, que està al terme de la Fatarella. Aquí és on es rendeix homenatge a tots els homes que lluitaren, tant els franquistes com els republicans. Hi ha fotografies de militars de les Brigades Internacionals i del Terç de Nostra Senyora de Montserrat. En aquest últim hi lluità el mataroní Salvador Nonell i Bru, qui es va distingir per la seva trajectòria franquista. Va ser sacerdot i consiliari de la Germandat del Terç de Requetes de la Mare de Deu de Montserrat. Em consta que ho va ser almenys fins al 2002.

A continuació anàrem a visitar Les Deveses, que era un dels principals refugis de descans dels mili-

tars que defensaven aquella zona, també hi ha una petita trinxera que protegia l'antiga carretera que donava pas a la població. En un d'aquests refugis l'Aurora, de ca la Júlia, va oferir un ram de roses roges precioses en honor dels soldats caiguts i molt especialment pel seu pare que hi va deixar la vida. Va ser un gest que ens va impressionar; en aquells moments es va fer un silenci respectuós i solidari. L'Aurora estava emocionada i contenta de poder oferir un ram al seu pare. Gairebé no el va conèixer, però guarda el record de les cartes que enviava a la seva mare i les memòries que li va deixar la seva mare en vida, explicant-li que va ser l'amor de la seva vida. L'Aurora feia anys que tenia el desig de posar de manifest els seus sentiments d'amor vers la seva mare i el seu pare. Ara se sentia satisfeta d'haver-ho pogut fer. Nosaltres contents de poder contemplar un acte tan emotiu.

Tornàrem a l'autocar fins al terme de Vilalba dels Arcs, on es troba un lloc històric anomenat Els Barrancs. És un indret on hi ha una llarga línia de trinxeres, amb refugis, pous de tirador i trinxeres d'evacuació. Aquí ens vam poder fer una idea aproximada del que podia ser la vida quotidiana dels soldats en aquest front de guerra.

Va ser en aquest lloc on la Marina del Rio em va explicar que la seva mare, Matilde Leon, una noia jove de 17 anys que vivia a Mataró, es va fer voluntària per anar al front d'Aragó, però després va ser destinada al front de l'Ebre. Ella recorda que la seva mare li explicava que estaven en una camioneta adaptada com hospital *ambulante*. Hi havia el servei d'un metge i tres infermeres, ella n'era una. Quan bombardejaven i estaven fent una intervenció quirúrgica, per més por que tinguessin no podien deixar de treballar, ja que era una estratègia disciplinària indispensable per treballar en aquelles condicions, sinó es posava

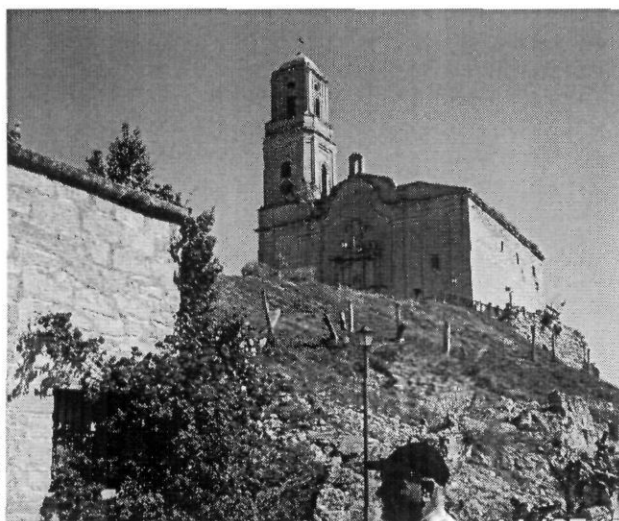
en perill la persona que s'estava atenent.

Quan estàvem a l'autocar i anàvem d'un lloc a l'altre, de tant en tant, senties comentaris: "Oh quin paisatge més bonic!" La Terra Alta és una zona de contrastos, té una llum especial que la fa única. Els prats estaven farcits de flors silvestres, semblaven pinzellades de colors diversos i vius. Camps plens de ceps, es podia observar l'esclat dels brots llepats pels raigs de sol que els donava unes tonalitats de verd magnífiques. Vam veure arbres amb els fruits encara verds, oliveres fastuoses i oliveres que feia poc s'havien plantat. L'oli i el vi d'aquesta zona són productes cada dia més apreciats, per això inverteixen en aquests sectors. Figueres, ametllers... un seguit d'arbres diversos que amb el contrast de les serres abruptes que la coronen fan de la Terra Alta un territori excepcional. Moltes persones del grup no la coneixien i en van quedar enamorats i amb ganes de tornar-hi.

Ja era hora de dinar i anàrem al restaurant Can Pelegrí. Teníem les taules parades i el dinar va ser molt bo i abundant. El primer plat, amanida de magret d'ànec amb taronja, després una fideuà a la marinera i de tercer plat estofat de vedella a l'estil de pagès. A les postres ens portaren una copa de cava i aprofitàrem per brindar per la Pau. L'ambient va ser tranquil i ens relacionàrem plàcidament els uns amb els altres, els que ens coneixíem i els que no ens coneixíem. Semblava que la gent se sentia bé i estava satisfeta d'haver vingut, doncs així ho manifestaren en diverses ocasions.

Acabat de dinar teníem tres propostes en el terme de Pinell de Brai: el mirador de la Serra de Pàndols, les cases caigudes de Pinell de Brai i el Centre d'Interpretació de les Veus del front. Era una mica just anar al mirador i, a més a més, l'autocar no ens hi podia acostar i havíem de caminar

Església de Sant Pere del poble vell de Corbera

FRANCISC LLADÓ

FRANCESC LLADO

El grup sota les runes de l'escola del poble vell de Corbera

un bon tros, ho vam desestimar i al seu lloc visitarem el Celler modernista de la Cooperativa.

Primer anarem a visitar el Centre d'Interpretació de les Veus del front. Aquest centre està situat al nucli de la població de Pinell de Brai, que com totes les poblacions de la Terra Alta, els carrers són plens de pendents. És un muntatge expositiu i audiovisual, que explica la importància dels mitjans de comunicació: ràdio, cartellisme, correus, cinema, fulls volanders, altaveus..., els quals eren utilitzats pels mateixos soldats per encoratjar el bàndol contrari a que es rendís o es passés a l'altre costat. També s'expliquen les línies de comunicació entre ambdós fronts.

El lloc de comandament i d'observació franquista s'establí el Coll del Moro, en un turó situat a 2 km. de Gandesa, on hi ha una visió panoràmica de la serra de Pàndols i la de Cavalls. En el decurs de la batalla, en algunes ocasions, fou visitat per Franco. El lloc de comandament del front republicà inicialment fou a Sant Pau de la Figuera, a 617 m. d'alçada. Un cop l'operació de passar el riu va ser acabada es va instal·lar a la Picossa, un cim de 499 m, situat d'esquena al riu darrera de la

Venta de Campossines, dominant tota la zona.

Perquè el visitant entengui el que hem explicat anteriorment ens vam introduir en un simulacre de "Búnquer", on podem observar ambdues zones de comandament i escoltarem veus enregistrades de "partes de guerra" dels republicans i dels franquistes.

Després caminarem fins a arribar a un indret: les Cases caigudes, que està en el mateix centre de la vila. És una mostra de l'estat en què va quedar la població després de quatre mesos de combat i bombardeig sobre la reraguarda republicana. Aquest indret també ens va oferir una vista panoràmica per contemplar de nou les serres de Pàndols, de Cavalls i el Caro (Montcaro).

Quan ens dirigíem cap al celler amb la Pepita de can Coll i amb en Pere Ros ens vam proposar fer memòria dels argentonins que sabem que havien estat a la batalla de l'Ebre. Un i altre han fet les seves indagacions i m'han proporcionat els telèfons per posar-m'hi en contacte. Els que hem pogut trobar, sense ànim de ser exhaustius, però amb la voluntat de fer memòria de la gent del nostre poble són els següents: Andreu

Periago (pare de l'Aurora), Josep Buera, Francesc Giol, Francesc Serra, Eduard Fortí, Joaquim Ripoll i Joan Carbonell que va morir a causa d'un tret disparat pel seu superior. A tots ells la nostra solidaritat amb el desig més sincer que mai més torni a succeir cap guerra civil.

Per acabar vam anar a visitar la façana del Celler Cooperatiu de Pinell de Brai. Aquest Celler és d'estil modernista, dissenyat per l'arquitecte Cèsar Martinell, el mateix que va fer el de Gandesa i els d'altres pobles d'aquesta zona. El que té de particular i molt interessant, són els dibuixos en ceràmica que coronen la façana en la part alta i que fan al·lusió als diferents oficis entorn al vi i a l'oli, obra del conegut dibuixant Xavier Nogués.

Una vegada contemplada la façana no ens vam poder estar de comprar diversos productes de la Terra Alta: vi, oli, vinagre... i unes cireres boníssimes. Tots contents i satisfets ens vam disposar a fer el camí de tornada. Quan vam arribar estàvem cansats, però diverses veus em van demanar que el Centre d'Estudis Argentonins organitzés més excursions de tipus cultural perquè "a més de passar-t'ho bé, aprens molt".